

UOT:37

**İBTİDAİ SINIFLƏRDƏ HƏYAT BİLGİSİ FƏNNİNİN TƏDRİSİNİN TƏŞKİLİ
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

Abbasova Yaqut Novruz qızı
Gəncə Dövlət Universiteti
abbasova_yaqut@mail.ru

Xülasə: Məqalədə Həyat bilgisi fənninin ibtidai siniflərdə tədrisinin xüsusiyyətlərindən bəhs edilir. Göstərilir ki, Həyat bilgisi fənninin tədrisi zamanı müəllim bütün fənlərin integrativ biliklərindən istifadə etməlidir. Həmçinin bildirilir ki, fənn üzrə biliklərin tətbiqi sinifdənkənar və məktəbdənkənar işlərdə də həyata keçirilməlidir. Bunun üçün məktəbdə canlı təbiət güşəsi, diyarşünaslıq güşəsi, coğrafi ərazi, eksperimental sahə və s. yaradılması məqsəda uyğundur. Məqalədə Gəncə şəhərində yerləşən 9 saylı məktəbin sinif müəlliminin təcrübəsindən nümunə göstərilir.

Açar sözlər: Həyat bilgisi fənni, ibtidai sinif, bitkilər və heyvanlar aləmi, canlı güşə, coğrafi ərazi, diyarşünaslıq güşəsi, əyani və texniki vəsaitlər.

Ключевые слова: Познание мира, начальный класс, флора и фауна, живой уголок, географическая зона, краеведческий уголок, наглядные и технические средства.

Key words: Knowledge of the world, primary class, flora and fauna, living corner, geographical zone, regional corner, visual and technical means

Ətraf mühit haqqında təsəvvürlərin formalaşması üçün ən vacib şərtlərdən biri uşaqların təbiətdəki cisim və hadisələri birbaşa müşahidə etməsidir. Buna görə də canlı təbiətlə ünsiyyət qurmaq, bitki və heyvanları müşahidə etmək imkanı təmin etmək lazımdır. Məktəblərdə, küçələrdə və parklarda böyüyən bitkilər uşaqlara zəngin və tədris materialı, müəllimlərə isə tam hüquqlu ekoloji təhsili həyata keçirmək imkanları verə bilər. Keçmişin bütün görkəmli mütəfəkkirləri və müəllimləri uşaqların tərbiyəsi vasitəsi kimi təbiətə böyük əhəmiyyət verirdilər.

Məsələn, Y.A.Komenski təbiəti bilik mənbəyi, şüurun, hisslərin və iradənin inkişafı üçün bir vasitə görürdü. K.D.Ushinski "uşaqları təbiətə aparmağı" və onların əqli və şifahi inkişafı üçün əlçatan və faydalı olan hər şeyi onlara çatdırmağı müdafiə etdi. Məhz məktəbəqədər dövrdən başlayaraq uşaq təbiətin emosional təəssüratlarını alır, müxtəlif həyat formaları haqqında təsəvvür toplayır, yəni onlarda ekoloji təfəkkürün və şüurun əsas prinsipləri formalaşır və ekoloji ilkin elementlər formalaşır. mədəniyyət qoyulur.

İbtidai siniflərdə tədris olunan hər bir fənn tək-cə bilik vermir. Onlar həm də müəyyən bacarıq və qabiliyyətlərin formalaşmasına kömək edir. Məsələn, Azərbaycan dili dərslərində formalaşan əsas bacarıq oxu bacarıqları, yazı bacarıqları, Riyaziyyat dərslərində - hesablama və problem həll etmə bacarıqları, Texnologiya dərslərində - əl bacarıqları, Təsviri incəsənət dərslərində - rəsm və s. Bu sadə bacarıqlar insanda ömür boyu qalır, yeni biliklər əldə etməyə və digər bacarıq və bacarıqları inkişaf etdirməyə kömək edir.

A.A.Vaxrüşev və onun həmmüəllifləri hesab edirlər ki, "Həyat bilgisi" fənni ətrafımızdakı dünyanı dərk etmək bacarığını təmin edə bilər.

Ətrafımızdakı dünyanı dərk etmək deməkdir:

- 1) ətrafımızdakı dünyada nə baş verdiyini və niyə baş verdiyini anlayın;
- 2) gələcəkdə bu dünyanın başına nə gələ biləcəyini güman etmək;

3) bu dəyişən dünyada necə davranacağımıza qərar vermək.[2,58]

Dünyanın vahid mənzərəsinin anlamasının daxil edilməsi ibtidai məktəbdə Həyat bilgisində xüsusi yanaşma tələb edir. İbtidai məktəb şagirdlərini dünyanın geniş, bütöv elmi mənzərəsi ilə tanış etmək və ondan istifadə qaydalarını öyrətmək lazım olduğundan, təlim prosesi onların müşahidə təcrübəsindən istifadə etmək bacarığının inkişafına yönəldilməlidir. Buna uşaqların təlim prosesi zamanı əldə etdikləri biliklərdən konkret tapşırıqların yerinə yetirilməsi prosesində istifadə etməyi öyrənmələri ilə nail olunur.

Həyat bilgisinin birinci mərhələsi - hissi-idrak mərhələsidir - analizatorların reseptorlarına təsir göstərə bilən təbiət cisimlərini dərk etməsi təmin edilməlidir. İkinci mərhələsində mücərrəd (şifahi-məntiqi) anlayışların, mühakimələrin və nəticələrin formalaşması da audiovizual informasiya əsasında daha səmərəli olacaqdır. İbtidai təbiətşünaslıqda təlim müşahidələrinin, təcrübələrinin və praktiki işlərin təşkili, ümumiyyətlə, müvafiq maddi avadanlıq olmadan mümkün deyil. Beləliklə, maddi-texniki bazanın yaradılması ibtidai sinif müəlliminin - əsas vəzifələrindən biridir.

İbtidai elmin tədrisinin maddi bazasına aşağıdakı komponentlər daxildir:

canlı təbiət guşəsi;
diyarşünaslıq guşəsi;
coğrafi sahə;
təlim və eksperimental sahə.

Məktəb şəraiti imkan verirsə, ibtidai sinif müəllimlərinin istəyi ilə ayrıca ibtidai təbiətşünaslıq fənn kabinetini də təchiz oluna bilər. İbtidai təbiətşünaslıq kabinetində əyani tədris vasitələrinin, texniki tədris vasitələrinin, tədris təcrübələrinin, yerdə praktiki işlərin aparılması üçün əlavə avadanlıqların, ekskursiya avadanlığının, zərurət olduqda isə heyvanlar aləmi guşəsinin və yerli tarix guşəsi yaradılır. Sinifdənkənar və məktəbdənkənar tədbirlərin səmərəli təşkili üçün təbiət haqqında, cəmiyyətin təbiətlə qarşılıqlı əlaqəsi haqqında kitablar üçün kitabxananın yaradılması da məqsədəuyğundur.

Canlı təbiət guşəsi Həyat bilgisinin öyrənilməsi prosesində maddi bazanın mühüm hissəsidir. Elmi dünyagörüşünün formalaşmasına, vətənpərvərlik və əxlaqi hisslərin aşılmasına, təbiətlə estetik münasibətlərin formalaşmasına töhfə verir. Bitki və heyvanlarla daimi təmasda olmaq, onlarla müşahidələr və əsas təcrübələr aparmaq, habelə onlara qulluq etmək üçün sistemli iş görmək, uşaqlara müstəqil olmağı öyrətmək, tapşırıqların yerinə yetirilməsi üçün məsuliyyəti artırmaq, təbiətin nə qədər kövrək və müdafiəsiz olduğunu başa düşməyə kömək edir.

Diyarşünaslıq guşəsinin yaradılması və saxlanması işi şagirdləri yaşadıkları bölgənin təbiətini öyrənməyə, ekskursiyalar, gəzintilər zamanı şagirdlər tərəfindən toplanan müxtəlif materiallar toplamağa həvəsləndirir. Bu işdə müəllimin özü böyük rol oynayır, çünki kiçik yaşlı məktəblilərə bu işin texnikasını öyrətmək onun öz bölgəsini nə dərəcədə bilməsindən, onu öyrənmək üsullarını bilməsindən asılıdır. Şagirdlərin diyarşünaslıq guşəsindəki işi məktəbi həyatla əlaqələndirməyə kömək edir və şagirdlərə yaşadıkları bölgənin təbiətinin öyrənilməsi və qorunması işində fəal iştirak etməyə imkan verir.

İbtidai siniflərdə Həyat bilgisinin öyrənilməsi üçün maddi bazanın mühüm hissəsi məktəbin coğrafi ərazisidir. Hava müşahidələrini və bəzi ölçmələri (havanın temperaturu, qar örtüyünün qalınlığı, küləyin gücü) aparmaq, üfəqdə oriyentasiya aparmaq, yer səthini modelləşdirmək və məşq etmək lazımdır.

Tədqiq olunan təbii obyektin, hadisənin, prosesin və ya təbii vəziyyətin həyat bilgisində düzgün başa düşülməsinin şagirdlərin şüurunda formalaşması üçün müəllim onların mümkün qədər çox analizatorun reseptorlarını qıcıqlandırmasına şərait yaratmalıdır. Bu fikri Yan Amos Komenski çox gözəl ifadə etmişdir: "... Mümkün olan hər şeyi hisslərlə qavrayış üçün təmsil etmək olar, yəni: görünən – görmə ilə qavrama üçün, eşidilən – eşitmə, qoxular – qoxu ilə, daddan asılı olaraq – dadına görə, toxunmaq üçün əlçatan - toxunmaqla. Hər hansı predmeti bir neçə duyğu orqanı ilə dərhal qavramaq olarsa, dərhal bir neçə duyğu orqanı ilə əhatə olunsun..." məlumdur ki, ümumi didaktik prinsiplərdən biri də təlimin əyaniliyi – Həyat bilgisinin tədrisi metodikasının əsas tələbidir.

Məktəbdə hər bir uşaq təbiətə tədqiqatçıdır. Müəllimlər onlara kömək etməli, mümkün qədər canlı və cansız təbiətin sirlərini kəşf etməyə sövq etməlidirlər. Uşaqların təbiəti müşahidə etmək, təbiətdə oynamaq, təbiəti araşdırmaq, əldə etdikləri biliklərdən istifadə etmək imkanlarının olması çox vacibdir. Bu cür iş müəllim tərəfindən gəzinti zamanı uşaqlarla "Böcəklər", "Qırmızı Kitabdakı heyvanlar", "Ətrafımızdakı quşlar" söhbətlərindən istifadə edərək aparılmalıdır.

Söhbətlərdən əldə edilən biliklər "Uçurmu - uçmurmu", "Kim harada yaşayır?", "Quş viktorina" və bir çox başqa oyunlarda asanlıqla birləşdirilə bilər. Alınan fikirlər daim birləşdirilməli və doldurulmalı, bununla da uşaqların idrak marağı qorunmalıdır. Belə gəzintilərdə uşaqlar özlərini rahat hiss edir, böyüklər və uşaqlarla birgə işləməyi bacarır, çox vaxt maraq və fəallıq nümayiş etdirirlər ki, bu da uşaqlarda yüksək yaradıcılıq potensialını müşahidə etməyə kömək edir. Həmçinin, uşaqlarda modelləşdirmə, aplikasiya, dizayn, rəsm çəkməklə müsbət emosiyalar oyandırılır.

Gəncə şəhəri 9 saylı məktəbin ibtidai sinif müəllimi İbrahimova Səadət deyir:

-Uşaqları təbiəti sevməyə sövq etmək lazımdır. Təəsüf ki, bu gün uşaqların çoxusu boş vaxtlarını telefonla və yaxud kompyuterin arxasında müxtəlif oyunlara həsr edirlər. Onlar təbiətdən sanki uzaq düşüblər. Mən onları təbiətə yaxın edib və sevdirmək üçün meşəyə apardım.

Meşəyə çatdıqdan sonra uşaqların fəal iştirak etdiyi topla açıq oyunlar oynamağa başladılar. Təbiət, onun sakinləri, ətraf mühitimizi qorumağın zəruriliyi haqqında da söhbətlər hazırladım. Uşaqlar təbiətə heyran və həzz aldılar, ağaclara, kollara baxdılar. Meşədə uşaqlar nəinki müşahidə etdilər, gördülər, baxdılar və dinlədilər, həm də təbii material topladılar: müxtəlif rəngli düşmüş yarpaqlar, müxtəlif fiqurlu daşlar, rəngli çiçəklər və s. Gəzinti uşaqlar üçün maraqlı bir macərəyə çevrildi. Uşaqlar təbiətə qayğı göstərməyi, onun gözəlliyinə heyran olmağı və dünyada hər şeyin bir-biri ilə əlaqəli olduğunu başa düşməyi öyrəndilər. Hər kəs müsbət emosiyalar və canlı təəssüratlar aldı.

Məktəb təcrübəsi fənnin tədrisinin bir çox müxtəlif formalarını, üsullarını və vasitələrini inkişaf etdirmişdir: Dərsliklərdə mövcud olan illüstrasiyaların, eləcə də digər əyani tədris vasitələrinin sinifdə, sinifdən kənar və məktəbdən kənar fəaliyyətlər zamanı öyrənilməsi, təbii obyektlərin, hadisələrin, proseslərin öyrənilməsi, təlim müşahidələri, eksperimentləri, sinifdə, yerdə, canlı təbiətin bir küncündə və ya guşəsində, coğrafi ərazidə və təlim-təcrübə sahəsində, evdə praktiki iş zamanı aparıla bilər.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasının Ümumtəhsil Məktəbləri üçün Həyat Bilgisi fənni üzrə Təhsil
2. Proqramı (Kurikulumu) (I-IX siniflər). Bakı, 2013. 168 s.
3. A. A. Vaxruşev "Ətraf aləm fənin öyrənilməsi". Moskva, 2015. 277 s.

ОРГАНИЗАЦИОННЫЕ ОСОБЕННОСТИ ПРЕПОДАВАНИЯ ЖИЗНЕННЫХ ЗНАНИЙ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ**Аббасова Якут Новруз кызы****Резюме**

В статье говорится об особенностях преподавания наук о жизни в начальных классах. Показано, что учителю следует использовать интегративные знания всех предметов при преподавании наук о жизни. Также указано, что применение предметных знаний должно реализовываться во внеклассной деятельности. Для этого в школе есть уголок живой природы, краеведческий уголок, географический уголок, экспериментальный участок и т.д. творчество уместно. В статье приведен пример из опыта классного руководителя школы №9, расположенной в городе Гянджа.

ORGANIZATIONAL CHARACTERISTICS OF LIFE KNOWLEDGE TEACHING IN PRIMARY CLASSES**Abbasova Yakut Novruz****Summary**

The article talks about the features of teaching life sciences in primary school. It is shown that the teacher should use integrative knowledge of all subjects when teaching life sciences. It is also indicated that the application of subject knowledge should be implemented in extracurricular activities. For this purpose, the school has a wildlife corner, a local history corner, a geographical corner, an experimental site, etc. creativity is appropriate. The article gives an example from the experience of the class teacher of school N 9, located in the city of Ganja.

Rəyçi: p.ü.f.d. Bayramova Sabirə**Təhsilin pedaqogikası və metodikası kafedrasının 22 noyabr 2023-cü il tarixli iclasın 03saylı protokolu****Daxil olma tarixi 24 noyabr 2023-cü il**